

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XXI

NeŐir Heyeti – Editorial Board

Halil İNALCIK – Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY – İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER – A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XXI

İstanbul - 2001

Sahibi: ENDERUN KİTABEVİ adına İsmail ÖZDOĞAN

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat GÖYÜNÇ

Basıldığı Yer :Kitap Matbaacılık (212) 5014636

Cilt : Fatih Mücellit (212) 5012823 - 6128671

**Adres :ENDERUN KİTABEVİ , Büyük Reşitpaşa Cad.Yümni İş Merkezi
No: 46 Beyazıt - İstanbul (212) 5286318 Fax: (212) 5286317**

Bir başka ilâve ise bir kronolojik cedvelinin yapılmasıdır. Ölüm tarihlerine göre hazırlanacak bir kronoloji cedveli, muayyen bir zaman devresi için bahse mevzu insan profilinin nelerden ibaret olduğunun çok kolayca bulunmasını sağlayacak bir unsur olacaktır. Bu şekilde muayyen bir devri inceleyecekleri yeni ufuklar açılacaktır.

Bu işaret edilen unsurlardan meydana gelecek üçüncü cild bu neşrin ortaya konmasındaki maksadlara ulaşılmasında vazgeçilmez unsurlardır, kanaatindeyiz.

Bu noktada tarihimizin tedkiki, taallümü ve ta'limi ile alâkalı olarak bir ihtiyaca işaret etmek isteriz: *Osmanlı Devri Ricali* için bir enformasyon merkezi, bir data-bankın tesisi ve çalıştırılması. Çeşitli zümrelere ait tesbit ve tedvin edilmiş pekçok eser, bir kısmı halâ yazma olmak üzere mevcuttur. Bu eserlerde ismi tesbit edilenler yanında, isimleri muhtelif evrakda perakende olarak zabtedilmiş binlerle Osmanlı vardır ki bunların mühim bir kısmı birçok sahadaki tedkikatta vuzuhu sağlayacaktır. Osmanlı olanlar yanında, herhangi bir şekilde Osmanlıya mütedahil olan bir kısım ecnebilerin bilinmesinin de tedkikatta faydalı olacağı izah istemez. Ayrıca mevcut siciller umumiyet ile *Âsitane, Türk ve İslâm* ekseninde yer almış şahsiyetlerdir. Ulemâ ve kısmen de şuarâ haricinde taşra şahsiyetleri, Osmanlı'yı teşkil eden bilhassa gay-i islâm milletlerin şahsiyetleri geçmişte meydana getirilen eserlerde umumiyetle yer almamışlar, buna mukabil bunlar için bilhassa lisan ve husul bakımından umumun kolayca istifade edemeyeceği eserler meydana getirilmiştir. Her hal ü kârda bütün bunların müşterek hüviyetleri olan *Osmanlı* hüviyeti altında toplanabileceği bir biyografik merkeze ihtiyaç vardır. Mehmed Süreyya Bey merhumun sa'y ü gayreti misâl alınarak, günümüzün teknolojisi, insan gücü ve koordineli çalışma usulleri içinde bunu meydana getirmek pek güç değildir, kanaatindeyiz. Bu merkezin bürokratik bir zihniyetle değil, ancak akademik bir zihniyetle ortaya çıkabileceğini açıkça ifade ederek ciddî bir neşriyat müessesesi olarak tanıdığımız Yapı Kredi Kültür, Sanat ve Yayıncılık'ın *Osmanlılar Ansiklopedisi*'nin, bu kanaatimizin haklılığına delil olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlılar Ansiklopedisi, millî kütüphanemiz için, başta tespit edilen kriterler içinde değerli ve her zaman kullanılabilir, hattâ kullanılması ihmal edilemeyecek bir kazanç olmuştur. Her şekilde emeği bulunanları kutlamak bir vecibedir.

Hidayet NUHOĞLU

Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State. The Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge University Press, 1999, X+204 s.

Cambridge Üniversitesi Newham Koleji'ne bağlı Skilliter Osmanlı Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü görevini yürüten Dr. Kate Fleet'in, Osmanlı Devletinin İlk Zamanlarında Avrupa ve İslam Ticareti, Ceneviz ve Türkiye Tüccarları başlığını taşıyan eseri; XIV. Yüzyıl başlarından İstanbul'un fethine kadar olan zaman dilimi içinde Akdeniz kent devletleri, özellikle Cenova ile Batı Anadolu beylikleri ve Osmanlı Devleti arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri işlemektedir. Bu konu öteden beri tarihçilerin ilgisini çekmekten geri kalmamıştır.

Geçen yüzyılın sonlarına doğru yazılan ve artık klasik bir hale gelmiş bulunan W. Heyd'in *Ortaçağda Yakındoğu Ticaret Tarihi*'ni¹ son yıllarda dikkate değer başka araştırmalar izlemiştir. Bu bağlamda özellikle Michel Balard², Elizabeth A. Zachariadou³ ve Şerafettin Turan'ın⁴ çalışmalarına işaret etmekle yetiniyoruz. Fleet'in eseri ise bu doğrultuda yapılan çalışmalara önemli bir katkıda bulunmaktadır. Her şeyden önce eserin çok geniş ölçüde İtalyan arşiv malzemesine (Cenova, San Giorgio, Segreto, Torino vb.), yayınlanmış arşiv belgelerine, Türk kaynaklarına dayandığını belirtmek gerekir. Bunun yanında Cambridge Corpus Christi Kolejindeki belgelerden de yararlanmıştıdır. Ayrıca Türkiye ve Batı'da yapılan araştırmaların da kullanıldığını belirtmek gerekir. Bütün bunların ışığında araştırmacının sağlam ve tutarlı çözümlemelere ulaştığına şüphe yoktur. Burada çok genel çizgilerle bu eseri tanıtmaya çalışacağız. Kitap; giriş dışında başlıca 10 bölüme ayrılmakta, buna bağlı olarak sonuç, ekler, yer adları, sözlük ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Yazar öncelikle Ortaçağ iktisat tarihi kaynaklarına ulaşmanın zorluğundan söz ederek özellikle Türk belgelerinin kıtlığı üzerinde durmakta ve bütün bunların araştırmacıları birtakım açmazlara sürüklediğine işaret etmektedir. Bizans kaynaklarının bile bu açıdan oldukça sınırlı bir değeri olduğunu belirtmek gerekir. Ortaçağ Batı kaynakları içinde Venedik, Ceneviz ve Floransa arşivlerinde bulunan malzemenin büyük bir bölümü yayınlanmıştır. Ele alınan konu bakımından son derece zengin olan Ceneviz arşiv belgeleri ise henüz işlenmemiştir ve bu işlenmeyen malzeme Fleet'in çalışmasının temelini oluşturmaktadır.

Kaynaklarla ilgili olarak yapılan bu değerlendirmeden sonra ele alınan dönemde Anadolu'nun siyasal yapısı üzerinde kısaca durulmakta, aynı zamanda beyliklerin Akdeniz şehir devletleriyle olan ilişkilerine de yer verilmektedir. Bu siyasal tabloyu, mübadeleye esas olan fakat oldukça karmaşık bir yapıya sahip bulunan para (money) düzeni izlemektedir⁵. Bizans ve Anadolu'da altın ve gümüş gibi değerli madenlere dayalı para ekonomisinin yerini önce İtalya dışında yavaş gelişen banka sistemi almaya başlamış ve bu devrimci değişim uluslararası ticaretin işleyişinde ve akışında belirleyici bir rol oynamıştır (s. 13-21).

Dr. Kate Fleet, *Turchia* ile İtalyan kent devletleri özellikle Cenova arasında ticaret konusu olan mal ve ürünler üzerinde teker teker durmakta ve bunlarla ilgili olarak kimi zaman

- 1 W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen-Âge*, Fr. Çev. Furcy-Raynaud, Leipzig, 1885, 2 cilt. I. cildin Türkçe çevirisi Enver Ziya Karal tarafından yapılmış ve TTK tarafından basılmıştır (Ankara, 1975). İkinci cildin de basılmakta olduğuna kataloglarda işaret edilmektedir.
- 2 Michel Balard, *La Romanie génoise (XIIe début du XVe siècle)*, Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, 235, Genoa-Paris, 1978.
- 3 Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın*, Library of the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantines Studies 11, Venice, 1983.
- 4 Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul, Metis, 1990.
- 5 Akdeniz havzasında ticaret ve para için bk. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Para'nın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

sayısal verilere dayanan ayrıntılı bilgiler vermektedir. Turchia, birtakım mal ve ürünlerin Cenova'ya ya da geniş anlamda diğer bütün Avrupa ülkelerine ihracı açısından oldukça önemli bir yer tutuyordu. Bunlar içinde şap, dokuma, tahıl, köle başta geliyordu. Antalya Batıyla olan baharat ticaretinin önemli bir merkezi idi. Altoluogo (Ayasuluk, Selçuk)'dan büyük ölçüde pirinç ihraç ediliyordu. At ve canlı hayvanlar da Turchia'nın dışsattımında önemli bir yer tutuyordu. Buna bağlı olarak deri, kürk, tiftik, yapağı da öteden beri Batıya gönderilen meta arasında bulunmaktaydı. Pamuk, Turchia'dan hem Güney hem Kuzey Avrupa'ya gönderilen değerli bir hammadde idi. Türk pamuğu Fransız pazarlarında da müşteri buluyor ve bu pamuk *cotone turchiesco* adıyla biliniyordu (s.99). Batılı tüccarlar Alanya ve Antalya'dan aldıkları ipeği İstanbul'a ve İskenderun'a götürmek üzere gemiye yüklüyorlardı. Bursa daha XIV. yüzyılda ipek "endüstrisi"nin geliştiği önemli bir merkez konumuna gelmişti (s.98). Türk ipeği *seta turci* olarak biliniyordu⁶. Bütün bunlara kuru ve yaş meyveyi, sebze de eklemek gerekir. Anadolu kıyılarından ihraç edilen diğer önemli bir ürün de ağaç ya da kereste idi. Zaman zaman Turchia'dan dışarıya kereste ihracının yasaklandığı da görülüyordu (s. 34). Ağaç ya da kereste, en büyük müşterisi olan Rodos şövalyelerinden başka Mısır'a da satılıyordu.

Turchia köle ticaretinin canlı bir merkezi idi. Foça'dan Sicilya'ya köle ihracı yapılıyordu. Köleler arasında Türklerin de bulunduğu ve XV. yüzyılda Venedik pazarlarında Türk tutsaklarının da satıldığı anlaşılmaktadır (s. 42-43). Bu ticaret, her iki dünya için oldukça kârlı olmakla birlikte gerek Turchia'da gerek diğer doğu pazarlarında tutsak fiyatlarını ortaya koymak oldukça zordur (s. 44-45). Bizans başkenti de önemli bir tutsak pazarı idi.

Hububat Doğu Akdeniz'le Akdeniz kent devletleri arasındaki ticarete, XIV. ve XV. yüzyıllarda hatta bunu izleyen dönemde de son derece önemli bir yer tutuyordu. Bu ticarete Ceneviz tüccarları önemli bir rol oynuyorlardı. Buğday, Turchia'nın Batıya açılan Ayasuluğ, Balat (Palatia) ve Foça gibi limanlarından Batıya ihraç ediliyor, yalnız kent devletlerinin değil, Orta ve Batı Avrupa ülkelerinin gereksinimlerini karşılamak için de bu ülkelerde pazarlanıyordu. Aydın ve Menteşe yanında Saruhan ve Germiyan gibi bölgelerden de elde edilen buğday yukarıda belirtilen limanlardan dışarıya satılıyordu. Cenevizlilerin yanında Venedikliler de Aydın ve Menteşe'den buğday alıyorlardı. Hatta Venedikliler, Turchia'dan aldıkları buğdayı Bizans'ın başkentine götürüp satıyorlardı. Hububat müşterileri arasında Rodos şövalyeleri ve Raguzalıları da eklemek gerekir.

Yıldırım Bayezit, 1390 yılında Aydın ve Menteşe beyliklerine son verince, Batıya buğday ihracını yasakladı. Böyle bir ihraç yasağı Antalya'nın alınmasından sonra da yürürlüğe konuldu. Böylece Yıldırım Bayezit, o zamanın en hayati ürünlerinden biri olan buğdayın dışarıya çıkışını yasaklamakla Hıristiyan dünyasını güç durumda bırakmaya çalışmıştır. Ayrıntıya girmeden şunu da ekleyelim ki buğday ticareti, yalnız beylikler döneminde değil, Osmanlı döneminde de Akdeniz ülkeleriyle olan ekonomik ve ticari ilişkilerde belirleyici bir rol oynamış ve bir tehdit ögesi olarak da kullanılmıştır.

⁶ Bu konuda bk. Fahri Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, İÜ İktisat Fakültesi, İstanbul, 1960.

Levant'tan Batıya ihraç edilen ürünler arasında stratejik açıdan şapın da hububat kadar bir yer tuttuğunu vurgulamak gerek. Şap dericilik, eczacılık ve özellikle boyacılıkta kullanılan önemli bir madde idi. Şap, Foça, Kütahya, Şebinkarahisar gibi yerlerde çıkıyordu. Foça'da elde edilen şapın dışsatımı daha kolaydı. Buradaki şap işletmeleri, şap ticareti Cenevizlilerin tekelinde bulunuyordu. XIV. yüzyılın başlarında Zaccaria ailesi bu ticarete büyük bir rol oynuyordu. Daha sonra bunu Cattanea della Volta ailesi izledi. 1346'dan sonra Sakızlı Maona'ların bu alanda üstün bir konuma geldiğini görüyoruz. Eski Foça yanında, buranın yaklaşık 20 km. kuzeyinde bulunan yerde yeni bir kent, Yeni Foça, inşa edilerek şapın üretimi ve dışsatımı önemli ölçüde arttırıldı⁷. 1417'de bile Avrupalı tüccarların gemilerine buralardan şap yükledikleri anlaşılmaktadır (s. 83). XV. yüzyılda İtalya, İspanya vb. ülkelerde şap yataklarının bulunması, Turchia'dan şap dışalımını önemli ölçüde etkiledi. Bununla birlikte XVI. yüzyılda bile Doğudan şap yüklü gemilerin Batıya doğru yelken açtığı anlaşılmaktadır. Sözgelimi Fernand Braudel'in belirttiğine göre, 1561 yılında, 450 tonluk şap yüklü bir Marsilya kalyonu İstanbul'dan dönerken Sakız'a uğramıştı⁸. 1570 tarihinde 75 Müslüman tacirin Venedik'e götürdükleri 15.000 kental Gediz şapına el konulmuştu⁹. XVI. yüzyılda Osmanlı arşiv belgelerinde Foçateyn şapından pek söz edilmiyor, fakat Gedus (Gediz=Kütahya) şapı üzerinde duruluyordu. Artık bu yüzyılda İspanya'dan yelken açan gemiler şap yüklü idiler¹⁰.

Ceneviz, Venedik gibi devletlerin tüccarlarının Turchia'ya getirip sattıkları mallar arasında çeşitli kumaşlar, sabun ve şarap başta geliyordu. Flandr, Fransız, İtalyan ve İrlanda çıkışlı ipekli, pamuklu, yünlü ve her çeşit kumaşlar beyliklerin merkezlerindeki pazarlarda rağbet görüyor ve müşteri buluyordu. Avrupa'dan ithal edilen kokulu sabunlar ise Doğu'da pek tutuluyordu.

Batıdan gelen ürünler arasında şarabın da önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Turchia'ya İtalyan kent devletlerinden şarap ithalini Prof. Zachariadou, İslamın içki yasağı kuralına pek uyulmadığı biçiminde açıklamaktadır. Dr. Fleet ise bu ithali Türk hükümdarlarının içki tüketmelerine bağlamaktadır. Ancak bol miktarda şarap ithalini beylerin içki tüketme alışkanlıklarıyla açıklamak biraz zordur. Bu durum, Prof. Şerafettin Turan'ın da (*Türkiye-İtalya İlişkileri*, s.184) işaret ettiği gibi XIII. yüzyıl başlarında ele geçen bu yörelerde gayrimüslim nüfusun ağırlığıyla ilintili olabilir.

Dr. Fleet, İstanbul'un fethinden sonra Doğu-Batı arasındaki ticari ilişkilerin uğradığı değişikliklere bir bölüm ayırmıştır. Çağdaş Latin kaynakları, İstanbul'un düşüşünü büyük bir felaket olarak yorumlamışlardır. Oysa İstanbul'un fethinin Levante ticareti açısından bir felaket

7 Wolfgang Müller-Wiener, "Kuşadası und Yeni Foça Zwei Italienische Grünungsstade des Mittelalters", *Istanbuler Mitteilungen*, Band 25 (1975), 399-420.

8 Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, Armand Colin, 1966, I, 285.

9 Benjamin Arbel, *Trading Nations Jews and Venetians in the early Modern Eastern Mediterranean*, New York, Brill 1985, 105 (Krş. Ethem Eldem, "Sur le livre de...", *Turcica*, 29 (1997) 449.

10 Braudel, I, 561-562.

olmadığı çok geçmeden anlaşılacaktır. Birçok yerde ileri sürüldüğü gibi (s. 125) Galata'nın surları yıkılmadı. Zağanos Paşa, Galatalılara yani Cenevizlilere her türlü ticari haklarını güvence altına alan bir ahitname verdi¹¹.

Ceneviz ve diğer Latin tüccarlarının Fatih ve II. Bayezit dönemlerinde iltizam işlerinde önemli bir rol oynadıklarını dönemin belgeleri ortaya koymaktadır. Yine Anhegger-İnalçık'ın birlikte, N. Beldiceanu'nun ayrı olarak yayınladıkları *Kanunname-i Sultani ber muceb-i örf-i Osmani*'den açıkça anlaşıldığı gibi İstanbul gümrüğüne Frengistan'dan her türlü mal ve meta geliyordu. Artık İstanbul bir dışalım limanı olarak yeni bir gelişme sürecine girmiş bulunuyordu.

Dr.Fleet'in vurguladığı gibi Osmanlılar, diğer beyliklerden daha dinamik bir ekonomik siyasa gütmüşlerdi. Nitekim Prof. Şerafettin Turan'ın açıkladığı gibi Osmanlıların Batılılara verdiği ahitnamelerde, hiç bir mal için özel tarife ve bağımsızlık tanımamışlardı. Bunun yanında, Osmanlı uyruklarının da Batılı ülkelerde ticaret yaparken orada uygulanan vergileri ödemeleri öngörülmüştü. Yine Osmanlı sultanları, 1453 yılına kadar yapılan antlaşmalarda İtalyanlara ülkenin herhangi bir yerinde özerk bir koloni kurma hakkı vermemişlerdir¹². Bunun yanında Türk uyruklu olan tüccarlara da İtalyanlara ait yerlerde ticaret yapma hakkı sağlanmış olması da ayrıca tarihsel yönden büyük önem taşımaktadır. Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir.

Kimi stratejik ürünlerin zaman zaman yasak kapsamına alınması geniş ölçüde iç üretim ve tüketim dengelerinin korunmasından kaynaklanıyordu. Bazan da bu stratejik ürünlerin ihracının yasaklanması bir baskı ögesi olabiliyordu. Ne var ki Akdeniz'de bu yasağın hiç bir zaman sağlıklı işlemediğini özellikle *Mühimme Defterlerindeki* kayıtlar açıkça ortaya koymaktadır.

Dr. Kate Fleet, şimdiye kadar Ortaçağ Doğu-Batı ticareti üzerinde yapılan araştırmalar zincirine özellikle Cenova bağlamında çok önemli bir halka eklemiştir. Ekler, eserin belgesel değerini arttırmakta, terimlerle ilgili açıklamalar da okuyuculara önemli bir kılavuz ödevi görmektedir. Kimi ticaret mallarıyla ilgili olarak yapılan istatistiklerin büyük bir emek ve çaba ürünü olduğuna şüphe yoktur. Ancak Ortaçağda Turchia, Doğu Akdeniz adaları ve İtalyan kent devletlerinde ticari ilişki ve etkinliklerin yoğunlaştığı yerleri gösteren bir haritanın kitaba konulması isabetli olurdu.

Zeki ARIKAN

¹¹ Mahmut H. Şakiroğlu, "Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(1982), 211-224.

¹² Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, 328-329.